

УДК 330.101:316.422

Ревякін О. О.

УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ДЕТИНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

Поширення тінізації економіки, глибина її вкоріненості в трансформаційних суспільствах зумовлює необхідність розробки механізмів зниження тінізації в різних сферах виробничо-господарської діяльності, створення умов для легалізації тіньового капіталу, який нагромаджено у попередні роки, та залучення його у вітчизняну економіку. Вирішення питань, пов'язаних із формуванням механізмів зниження тінізації підприємницької діяльності, потребує поглиблення досліджень в напрямках кількісного виміру результатів функціонування тіньових структур та методів оцінки їх впливу на розвиток економіки на рівні держави, регіонів, окремих підприємств.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та практичні питання стосовно проблем існування та функціонування тіньової економіки в вітчизняній науковій літературі за останній час набули досить активної розробки у працях таких економістів як З. Варналій, В. Гончарова, І. Мазур, В. Мандибура, П. Михайленко, М. Павловський, В. Попович, Т. Приходько, Ю. Симачев, О. Турчинов, Ю. Цал-Цалко та ін. [1–4]. Відомі сучасні дослідження тіньової економіки в інших країнах надруковані David E.A.Giles, L. M. Tedds [5] та деяких інших закордонних публікаціях. Однак багато питань теоретичного і методичного характеру потребують поглиблених досліджень. Для України важливим питанням є дослідження факторів, які сприяли розвитку тіньової діяльності в сфері підприємництва. Результати таких досліджень мають сформувати наукову основу для розробки стратегії боротьби з тіньовими структурами, створення ефективного механізму мотивації власників та керівників будь-яких підприємницьких структур.

Невирішеність проблеми обумовлена наступними чинниками: недостатньою розробленістю методів кількісної оцінки рівня тінізації економічних процесів в підприємницькій діяльності; відсутністю в науковій літературі обґрунтованої системи оцінювальних показників, що характеризують рівень тінізації підприємницької діяльності та методів їх розрахунку; необхідністю визначення типових форм тіньової економічної діяльності у сфері підприємництва; обґрунтування механізмів залучення тіньових капіталів в економіку України.

Мета дослідження полягає в дослідженні причин виникнення тіньової економіки в Україні на етапі переходу до ринку та розробці організаційно-економічних механізмів зниження рівня тінізації в сфері підприємництва.

Основні результати дослідження. На теперішньому етапі розвитку систем управління економікою наявність тіньової економічної діяльності спостерігається практично у всіх країнах світу. Проблема полягає у визначенні кількісного і якісного складу тіньових економічних операцій, їх впливу на розвиток національної економіки, розробці та реалізації організаційно-економічних механізмів зниження рівня тінізації економічних процесів.

В Україні рівень тінізації економічної діяльності значно підвищився на етапі переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки. З найбільшою гостротою проблема тінізації проявилась в сфері підприємництва. Розвиток підприємництва в Україні відбувався стихійно, відірвано від економічної політики держави, випереджуючи формування юридичної бази. З результаті багато форм і видів підприємницької діяльності не обліковувалось офіційною статистикою і не оподатковувалось, тобто такі структури функціонували в тіні. Основними факторами, що сприяли розвитку тіньової економіки в сфері підприємництва, є такі, як: високий рівень податкового тиску; відсутність законодавчої бази, яка б спонукала підприємців до функціонування в офіційній економіці; наявність прогалів в чинному законодавстві; високий рівень корумпованості державних чиновників, які ускладнюють умови функці-

онування підприємницьких структур в офіційній економіці; можливість швидкого збагачення, використовуючи для цього прогалини чинного законодавства, необізнаність і невідповідність мислення до протидії шахрайству і обману покупців; відсутність достатньої кількості державних і громадських установ, основними функціями яких є захист від неякісних товарів і протиправних дій тіншовиків (рис. 1).

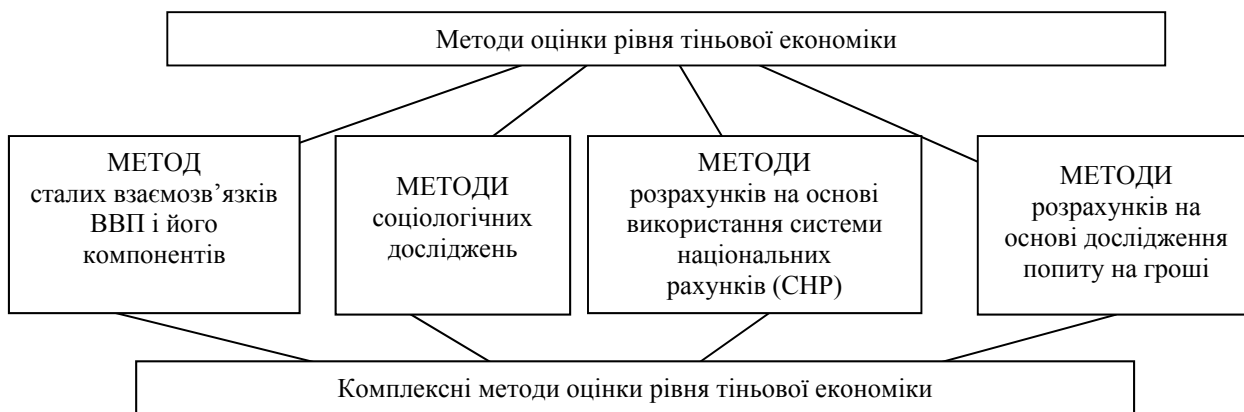

Рис. 1. Методи кількісної оцінки рівня тіньової економіки (складено автором на підставі [2, 5, 6, 7])

На основі соціологічних досліджень встановлено, що понад 60 % зареєстрованих підприємств повністю або частково ухиляються від сплати податків. Крім податкового тиску на діяльність підприємницьких структур, чинять тиск корумповані та злочинні угруповання і окремі чиновники. Останні мають значний вплив на підприємницькі структури, які функціонують нелегально.

Аналіз показників і критеріїв оцінки рівня тінзації дозволяє визначити типові форми прояву тіньової діяльності в різних сферах підприємництва (табл. 1). В процесі дослідження доведено, що в сфері малого бізнесу типовими видами тіньової діяльності є нелегальна (незареєстрована) підприємницька діяльність.

Найбільш високий рівень незареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності має місце в сфері дрібного бізнесу, включаючи індивідуальну діяльність підприємців як фізичних осіб (75,3 % від загальної чисельності зайнятих в цій сфері) та дрібні підприємницькі структури з чисельністю зайнятих 1–5 осіб (62,4 % від чисельності зайнятих).

На основі аналізу інформації, яка нагромаджується в правоохоронних та контролюючих органах, встановлено, що типовими видами тіньової економічної діяльності слід вважати розкрадання державного і колективного майна (27,8 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів економічного характеру), порушення правил торгівлі, обман покупців, порушення чинного законодавства в операціях з готівкою тощо.

Пропонується для класифікації різних форм тіньової економічної діяльності використовувати такі ознаки, які визначають їх соціальний характер, вплив на розвиток національної економіки, сумісність з перспективами її розвитку, рівнем та тривалістю прояву, що дозволяє здійснювати цільовий аналіз за окремими напрямками прояву тінзації в сфері підприємництва, розробляти і реалізовувати механізми зниження рівня тіньової економічної діяльності.

Для аналізу прояву різних форм тіньової економічної діяльності в сфері підприємництва необхідно визначити наступні типові її форми:

- в сфері дрібного бізнесу, з чисельністю зайнятих 1–5 осіб – нелегальна (незареєстрована) діяльність;
- з чисельністю працюючих до 50 осіб – ухилення від податків;
- в сфері торгівлі, громадського харчування – обман покупців, порушення правил торгівлі тощо.

Таблиця 1

Типові види тіньової діяльності в сфері підприємництва, рівень тінізації

№ п/п	Типові види тіньової діяльності, критерії оцінки	Рівень тінізації, %	Сфера прояву в підприємницькому секторі економіки
1.	Нелегальна діяльність за чисельністю зайнятих на незареєстрованих об'єктах	75,3	Індивідуальна підприємницька діяльність
	за чисельністю зайнятих на незареєстрованих об'єктах	62,3	Дрібні підприємницькі структури за чисельністю зайнятих 1–5 осіб
2.	Ухилення від податків від встановлених норм і нормативів, загальної суми податків	10–50	61,3 % зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності
3.	Утримання корумпованих владних і контролюючих органів (частка прибутку, що неформально перераховується представникам корумпованих структур)	8–50	67,4 % від кількості зареєстрованих підприємницьких структур з чисельністю зайнятих до 50 осіб 79,2 % від кількості зареєстрованих підприємницьких структур з чисельністю зайнятих до 250 осіб 76,7 % від кількості зареєстрованих підприємницьких структур з чисельністю зайнятих понад 250 осіб
4.	Утримання злочинних угруповань від доходів підприємницьких структур	5–20	Підприємницькі структури, які функціонують нелегально
5.	Розкрадання державного і колективного майна – у % до загальної кількості зареєстрованих злочинів	27,8	Майже на кожному другому підприємницькому об'єкті (з числа перевірених) зафіксовано розкрадання майна
6.	Порушення чинного законодавства в операціях з готівкою, фінансово-кредитних операціях (у % до загальної кількості зареєстрованих злочинів)	5,9	Підприємницькі структури, що спеціалізуються в сфері надання фінансово-кредитних послуг включаючи: порушення правил про валютні операції, виготовлення і збут підроблених грошей та цінних паперів, шахрайство
7.	Порушення правил торгівлі та незаконна торговельна діяльність, обман покупців і замовників (в % до загальної кількості зареєстрованих злочинів)	6,3	Підприємницькі структури в сфері торгівлі

Визначення типових видів тіньової економічної діяльності в сфері підприємництва є основою для обґрунтування організаційно-економічного механізму зниження рівня тінізації в сфері підприємництва, базовими складовими якого є удосконалення обліку і реєстрації підприємницьких структур, зниження податкового тиску і посилення відповідальності за сплату податків, обґрунтування форм залучення тіньового капіталу в економіку України (рис. 2).

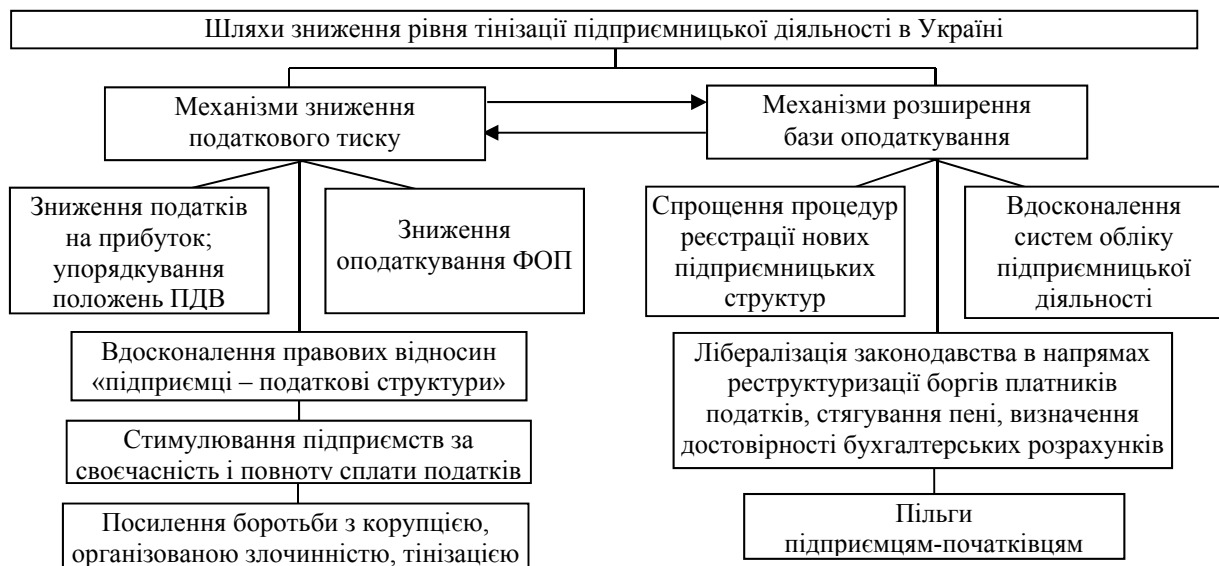

Рис. 3. Структурна схема механізмів зниження податкового тиску на підприємницьку діяльність (складено автором на підставі [8, 9, 10])

ВИСНОВКИ

Особливостями та соціально-економічними передумовами посилення тіньової економічної діяльності в сфері підприємництва України в умовах становлення перехідної економіки є: невідповідність і необізнаність основної частини населення з формами шахрайства, які можуть проявлятися в новій для вітчизняних виробників і споживачів ситуації; недосконалість правової основи для розвитку цивілізованих форм ринкової економіки; невідпрацьованість механізмів захисту прав споживачів з боку держави; корумпованість та безвідповідальність державних чиновників за результати прийнятих управлінських рішень.

Основними ознаками запропонованої класифікації форм і видів прояву тіньової економічної діяльності є: форми впливу на розвиток національної економіки; соціальний характер тіньової діяльності; рівень прояву тіньової діяльності; сумісність з офіційною діяльністю, що дозволяє визначити типові форми прояву тіньової економічної діяльності в різних сферах підприємництва. Типовими видами тіньової діяльності в сфері підприємництва визначені такі, як: розкрадання державного і колективного майна; нелегальна (незареєстрована) діяльність; ухилення від податків; порушення правил торгівлі та обман покупців, порушення чинного законодавства в операціях з готівкою та в наданні фінансово-кредитних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончарова В. А. *Макроэкономический анализ процессов теннизации экономики Украины* / В. А. Гончарова // *Ринкова трансформація економіки*. – Х. : Основа. – 1999. – Вип. 4. – С. 56–64.
2. *Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації* : монографія / за заг. ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
3. Мазур І. І. *Детінізація економіки України: теорія та практика* : монографія / І. І. Мазур. – К. : Київський університет, 2006. – 329 с.
4. Мандыбура В. *Проблемы определения объемов денежной массы, коэффициента монетизации и направлений реформирования финансового сектора Украины* / В. Мандыбура, О. Ходачук // *Финансовые риски*. – 1998. – № 4. – С. 61–71.
5. David E. A. Giles. *Taxes and the Canadian Underground Economy* / E. A. David Giles, L. M. Tedds. Toronto : *Canadian Tax Foundation*, 2000. – 320 p.
6. Кіржецький Ю. І. *Тіньова економіка: суть та ідентифікація* / Ю. І. Кіржецький // *Економіка: проблеми теорії та практики* : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – Вип. 239. – С. 343–350.
7. Черевко О. В. *Мотиваційні механізми зниження тіньової діяльності у сфері підприємництва* / О. В. Черевко ; НАН України; Інститут регіональних досліджень; редкол.: відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Фінансова політика приватизованих підприємств і механізми її реалізації* : збірник наукових праць. – Львів, 2003. – Вип. 4 (XLII). – С. 289–298.
8. Полищук Е. А. *Малое теневое предпринимательство в структуре рекреационного комплекса АР Крым* / Е. А. Полищук, А. Н. Бузни // *Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета*. – Симферополь, 2008. – Вып. 12. – С. 172–175. – (Сер. «Экономические науки»).
9. Михайленко Д. Г. *Социально-психологические методы управленческой деятельности: сущность и содержание* / Д. Г. Михайленко, М. С. Дороніна // *Бизнес Информ*. – 2008. – № 1. – С. 72–77.
10. Параскеєва А. М. *Напрямки економічної оцінки рівня тінізації вугільної галузі* / А. М. Параскеєва // *Економічні проблеми адаптації та розвитку вищої школи в умовах ринку* : зб. наук. праць Інституту економіко-правових досліджень НАН України. Ч. II. – Донецьк : ІЕПД НАНУ, 2004. – С. 135–143.